

RESTAURATIE KLAIS ORGEL

=====

B I E D I N G E N

- originele
- varianten

B E O O R D E L I N G DOOR C. VAN DE LINDE

Plan voor revisie van de speeltafel van het orgel van Christus-Koning te Antwerpen

Doel van de restauratie is, de speeltafel als een soort technisch monument te conserveren. Daarbij worden de originele constructies zoveel mogelijk onveranderd bewaard. Slechts op enkele punten zijn compromissen wenselijk:

1. Het radiale pedaalklavier wordt door bijna alle Belgische organisten als onprettig ervaren, daar men nauwelijks ervaring met zulke pedalen heeft. Daar ook vele Klais-speeltafels uit dezelfde tijd een recht pedaal hebben, moet een nieuw, recht pedaalklavier gemaakt worden, met wijziging van het excenter apparaat.
2. De I-I koppel, die d.m.v. een relais de registers van dit klavier inschakelt, kan beter zo ingericht worden dat de betreffende registers bij uitgeschakelde registerknop juist ingeschakeld staan. Dit heeft het voordeel, dat bij weigering van de betreffende registerknop de registers van het rugwerk toch bruikbaar blijven.
3. De inrichting van de drukknoppen onder de manualen moet aan de nieuwe situatie met de Setzer aangepast worden. Zo moet het mogelijk zijn, de nieuwe Setzer zonder het aanbrengen van een apart bedieningspaneel, in te bouwen.

Bij de algemene revisie en het opnieuw bekabelen, moet op de volgende punten gelet worden:

1. De gefineerde delen moeten opnieuw gepolitoerd worden.
2. Er moet een nieuw, recht pedaalklavier, naar het voorbeeld van bijv. Tongerlo gemaakt worden, met aanpassing van het excenterapparaat.
3. De meeste relais in de beide relaiskasten in de speeltafel en in het orgel behoeven niet gereviseerd te worden, daar hun functie door de computer overgenomen kan worden. Alleen de relais voor het pianopedaal, de Z-kombinaties en de I-I koppel moeten hersteld worden.
4. De omkeerrelais van de koppels zijn te onbetrouwbaar en moeten vervangen worden indien hun functie niet reeds door de computer overgenomen wordt. Ze blijven echter wel in de speeltafel bewaard.
5. De drukknoppen tussen de klavieren moeten van zwaardere veren voorzien worden om per ongeluk indrukken tijdens het spelen te voorkomen.
6. Inplaats van de voetspiston ter bediening van de huidige Setzer, moeten in elk geval de volgende pistonen aangebracht worden:
 - Sequencer
 - Z (pedaal)
 - Z (generaal)
 - Knoppen A t/m H voor de Setzer
 - "Walze ab"
7. Indien inbouwen van de Setzer in de speeltafel wegens plaatsgebrek niet mogelijk zou blijken, kan deze het beste in een kastje dicht bij de speeltafel worden ondergebracht.

In bestek beschreven werken in oorspronkelijke valuta

	Arnauts [Fr]	Klais [DM]	Pels [Fr]
1a. Pijpwerk	782.000	49.040	1252.100
1b. Polijsten pijpwerk	304.000	7.725	171.000
2a. Windladen	803.000		725.300
2b. Superoctaafladen	68.000	61.180	40.500
3a. Windvoorziening	56.000		27.800
4. Ventilatoren	0	1.750	1.200
5. Gelijkrichter	59.000	1.880	48.900
6. Bedrading	196.000	19.790	56.800
7. Speeltafel	1370.000	135.710	1585.000
8a. Zwelkast	78.000	3.590	45.800
9. Verwormde delen	20.000	3.210	44.800
10. Houtbekleding	280.000	27.980	470.400
11. Transport	40.000	5.000	155.900
12. Reiskosten	290.000	inbegr.	0
TOTAAL (ex. BTW)	4346.000	316.855	4625.500
BTW (19%)	825.740	60.202	878.845
TOTAAL (incl. BTW)	5171.740	377.057	5504.345

cursief weergegeven bedragen zijn schattingen

Prijzen inclusief verplichte extra's

	Arnauts	Klais	Pels
TOTAAL 1 t/m 12	4346.000	316.855	4625.500
4. Nieuwe HD ventilator	---	2.250	---
5. Gelijkr. 80 A (meerk.)	26.000	---	---
6. Revisie magneten	---	6.000	---
TOTAAL (ex. BTW)	4372.000	325.105	4625.500
BTW (19%)	830.680	61.770	878.845
TOTAAL (incl. BTW)	5202.680	377.057	5504.345

Gevraagde varianten en extra's in oorspronkelijke valuta (ex./incl. BTW)

	Arnauts	Klais
1b. Foliën frontpijpen	425.000 / 505.750	26.835 / 31.934
6b. Nieuw recht pedaal	---	4.580 / 5.450
8b. Nieuwe wanden zwelkast	1) 180.000 / 214.200	---
	2) 230.000 / 273.700	---

1) met luchtpouw 2) met akoestische panelen

Klais geeft voor vernieuwen wanden de prijs van DM 419 / m² (ex. BTW)

Prijzen in Belgische franken

	Arnauts	Klais	Pels
1a. Pipwerk	782.000	1025.426	1252.100
1b. Polijsten pijpwerk	304.000	161.530	171.000
2a. Windladen	803.000	1279.274	725.300
2b. Superoctaafladen	68.000		40.500
3. Windvoorziening	56.000	36.593	27.800
4. Ventilatoren	0		1.200
5. Gelijkrichter	59.000	39.311	48.900
6. Bedrading	196.000	413.809	56.800
7. Speeltafel	1370.000	2837.696	1585.000
8a. Zwelkast	78.000	75.076	45.800
9. Verwornde delen	20.000	67.121	44.800
10. Houtbekleding	280.000	585.062	470.400
11. Transport	40.000	104.550	155.900
12. Reiskosten	290.000	inbegr.	0
TOTAAL (ex. BTW)	4346.000	6625.448	4625.500
BTW (19%)	825.740	1258.835	878.845
TOTAAL (incl. BTW)	5171.740	7884.283	5504.345

Prijzen inclusief verplichte extra's in Belgische franken

	Arnauts	Klais	Pels
TOTAAL 1 t/m 12	4346.000	6625.448	4625.500
4. Nieuwe HD ventilator	---	47.048	---
5. Gelijkr. 80 A (meerk.)	26.000	---	---
6. Revisie magneten	---	125.460	---
TOTAAL (ex. BTW)	4372.000	6797.956	4625.500
BTW (19%)	830.680	1291.612	878.845
TOTAAL (incl. BTW)	5202.680	8089.568	5504.345

Na toevoeging van de post restaurantie magazijnbalg, waarvoor Arnauts en Pels nog de komende dagen nog een prijs moeten opgeven (geraamd op fr 130.000 incl. BTW), zullen de uiteindelijke prijzen inclusief BTW, als volgt uitvallen:

Arnauts: ca. fr 5332.680
Klais: fr 8269.956
Pels: ca. fr 5634.345

N.B. hierbij zijn eventuele nieuwe zwelkastwanden niet inbegrepen.

Gevraagde varianten en extra's in oorspronkelijke valuta (ex./incl. BTW)

	Arnauts	Klais
1b. Foliën frontpijpen	425.000 / 505.750	561.120 / 667.733
6b. Nieuw recht pedaal	---	95.767 / 113.964
8b. Nieuwe wanden zwelkast	1) 180.000 / 214.200	---
	2) 230.000 / 273.700	---

1) met luchtpouw 2) met akoustische panelen

Klais geeft voor vernieuwen wanden de prijs van DM 419 / m² (ex. BTW)

Prijzen berekend tegen de volgende koers: DM 1,00 = Fr 20,91

Vergelijking gewijzigde offertes

1. Pijpwerk

De prijzen op dit punt lopen niet sterk uiteen. Alleen de prijs van Arnauts lijkt wat laag. Dit komt vermoedelijk omdat in zijn kleine bedrijf alle herstellingen aan pijpen door hemzelf uitgevoerd worden, wat in een lager uurtarief resulteert. Het bedrag is echter hoog genoeg om goed werk te kunnen leveren.

Voor het polijsten en lakken van de zinken frontpijpen blijken de prijzen van Klais en Pels redelijk overeen te stemmen. Arnauts' prijs is aanzienlijk hoger. De reden hiervan is niet duidelijk geworden. Mogelijk zou Arnauts, die geen grote ervaring in het polijsten van zinken pijpen heeft, de hoeveelheid werk kunnen overschatten. Pels zal hier ook weinig ervaring mee hebben, maar kan sneller werken doordat de gebruikte zilververf minder grondig polijsten noodzakelijk maakt. Daar Klais in Münsterschwarzach ook de zinken frontpijpen gepolijst heeft, zal zijn berekening zeker realistisch zijn.

Voor foliën geven alleen Arnauts en Klais een prijs op. Hier is Arnauts duidelijk voordeliger dan Klais. Hierbij zal de kortere afstand ongetwijfeld een rol spelen, daar het grotendeels werk ter plaatse betreft.

2. Windladen

Hier is de spreiding van de prijzen aanzienlijk. Arnauts en Pels kunnen door de geringere afstand dit werk, dat grotendeels ter plaatse moet gebeuren, aanzienlijk efficiënter aanpakken dan Klais. Hun prijzen lijken echter wat aan de optimistische kant.

3. Windvoorziening

Ook hier is de spreiding van de prijzen tamelijk groot. De oorzaak ervan zal zijn dat het aantal kleine reparaties dat nodig is, door de onoverzichtelijkheid van de windvoorziening vrij moeilijk te schatten is. Beide uitersten (Arnauts en Pels) kunnen echter niet irreëel genoemd worden.

6. Bedrading

Hier zijn de prijsverschillen zeer groot. Pels is verreweg het goedkoopst. Zijn prijs lijkt zeer laag, maar de specificatie van de door hem opgegeven kabel voldoet zonder problemen aan de eisen. Naar hij meedeelde is zijn prijs zo laag omdat hij een deel van de bekabeling bij de post *speeltafel* heeft ondergebracht. Daar de prijs van Klais slechts een grove schatting is na aftrek een extra post voor algemene revisie van de magneten, is het moeilijk deze exact te vergelijken met de prijzen van de anderen. Op ons verzoek de bedragen verder uit te splitsen is hij niet ingegaan, daar hij zonder revisie van de magneten moeilijkheden op langere termijn voorziet. De belangrijkste oorzaak van het prijsverschil zal vermoedelijk zijn gelegen in een groter aantal tests tussendoor en de handhaving van alle aansluitborden met zekeringen.

7. Speeltafel

De prijzen van Arnauts en Pels vallen in de zelfde orde van grootte. Wel valt op dat bij Arnauts restauratie goedkoper is dan nieuwbouw terwijl dit bij Pels juist omgekeerd is. De oorzaak van het prijsverschil zal voornamelijk gelegen zijn in de moeilijk voorspelbare hoeveelheid werk die de revisie van de registertuimelaars met zich meebrengt en met het feit dat de garantie hierbij ook een onzekere factor is.

Klais prijs ligt ongeveer tweemaal zo hoog. Voor een deel wordt dit veroorzaakt door de zeer dure Heuss-Setzer, die volgens de fa. Klais echter kwalitatief beter zou zijn dan andere Setzers. In hoeverre dit objectief aantoonbaar is en in hoeverre het een kwestie van persoonlijke voorkeur is, is moeilijk na te gaan. Daarnaast zal zeker het grotere aantal tussentijdse tests die firma zegt uit te voeren een rol spelen, evenals de grote zorgvuldigheid die bij de

bezochte instrumenten en bij het werk in het atelier te konstateren was. Of dit een prijsverschil van 1,4 miljoen (excl. BTW) rechtvaardigt, is moeilijk te zeggen. Anderzijds moet wel gezegd worden dat Klais de enige is die als zelfstandig orgelmaker een grote ervaring met zulke Setzers kan aantonen, zodat onderschatting van de hoeveelheid werk door Arnauts en Pels niet volledig kan worden uitgesloten.

Betreffende Klais' prijs voor het maken van een recht pedaal i.p.v. het oude radiale, lijkt het duidelijk dat deze kosten vervanging van het oude pedaal niet rechtvaardigen.

8. Zwelkast

Arnauts is de enige die de gevraagde prijzen heeft opgegeven. Klais was van mening dat de vermolming van het raamwerk goed zou kunnen meevallen, zodat het maken van een prijs hem nu nog niet zinvol leek. Pels had door een misverstand gewacht op een bevestiging van de kerkfabriek en had daardoor nu een te korte tijd om de situatie ter plaatse nog te gaan bestuderen.

Beoordeling referenties

We zullen in het onderstaande van het werk van alle orgelbouwers een bespreking geven en er een waardering in punten aan geven op een schaal van 1-100.

Arnauts

Algemene indruk

De als referentie opgegeven orgels zijn alle mechanisch en geven dus uitsluitend een algemene indruk van Arnauts' werkwijze. Daarom is behalve de opgegeven instrumenten ook het elektro-pneumatische D'Hondt-orgel bezocht dat hij in de Pius X-kerk te Wilrijk aan het opbouwen is en dat reeds grotendeels voltooid is. Uit deze referenties blijkt het volgende:

Bij alle werken, ook als ze zonder deskundige controle uitgevoerd zijn, heeft Arnauts degelijk werk geleverd en goede materialen gebruikt. Wat betreft de windladen zijn geen laden gezien waarvan kegels systematisch vernieuwd waren, maar de degelijke uitvoering van ander en vaak minstens even nauwkeurig werk, geeft geen aanleiding om aan te nemen dat hij dit onvoldoende zou beheersen. De bekabeling van het orgel in Pius X ziet er zowel qua materiaal als qua montage net uit.

Herstellingen aan pijpen zijn er goed uit en de intonatie is goed en egaal afgewerkt.

Het werk in het atelier bevestigt deze indrukken.

Beoordeling op specifieke punten

Pijpwerk: Al het bezochte werk maakt een zorgvuldige indruk en geeft blijk van een goede beheersing van alle vaardigheden die voor het werk aan het orgel van Christus Koning vereist zijn, inclusief het foliën van fronten.

Windladen: Al het werk aan windladen maakt de indruk goed en nauwkeurig uitgevoerd te zijn. Een nadeel is dat van hem geen kegelladen te zien zijn die hij als zelfstandig orgelmaker heeft gerestaureerd.

Balgen: Zijn werk aan balgen ziet er goed en verzorgd uit, met gebruikmaking van degelijke materialen.

Traktuur: Het enige elektro-pneumatische orgel dat hij als zelfstandig orgelmaker gerestaureerd heeft is het orgel van Pius X te Wilrijk. Hoewel het werk nog niet voltooid is, maken de herstellende delen een goede indruk. De bekabeling is net en op een degelijke wijze uitgevoerd. Nadelen voor Christus koning zijn dat van zijn bedrijf nog geen gereviseerde speeltafels te zien zijn en dat hij geen ervaring met computer-Setzers heeft. Dit laatste zal echter grotendeels door zijn elektronika-opleiding gecompenseerd worden.

Samenvattend kunnen we zeggen dat het werk van Arnauts een zorgvuldige en degelijke indruk maakt en op alle te controleren punten van goed vakmanschap getuigt. Nadeel is dat van hem geen gerestaureerde kegelladen, gereviseerde speeltafels en geen werk met computer-setzers te zien is. In punten uitgedrukt:

70 punten.

Klais

Algemene indruk

Het als referentie bezochte orgel in de Benediktijnerabdij te Münsterschwarzach toont een zeer zorgvuldige en degelijke wijze van werken, waarbij elk detail perfect is afgewerkt. Het enige wat daar niet te zien was, waren door magneten bewogen registertuimelaars, daar dit orgel oorspronkelijk alleen vrije combinaties had. De Setzer is hier pas tijdens de laatste restauratie aangebracht en wordt bediend via een apart paneel, dat op elegante wijze in de speeltafel is weggewerkt. Een soortgelijk paneel zou ook in Christus Koning worden aangebracht, in een eenvoudiger vorm.

Het werk in het atelier te Bonn bevestigde de indruk die het orgel te Münsterschwarzach reeds gaf, ook hier wordt met grote zorgvuldigheid gewerkt.

Beoordeling op specifieke punten

Pijpwerk: Zowel de bezochte orgels als het werk in het atelier laten zeer zorgvuldig en goed afgewerkt werk zien. Men beschikt in ruime mate over alle vaardigheden die voor het werk aan het orgel van Christus Koning vereist zijn. Het enige wat niet te zien was, was het foliën van fronten.

Windladen: Het in het atelier te bezichtigen werk aan windladen geeft blijk van een grote mate van precisie en zorgvuldigheid. Te oordelen naar het resultaat te Münsterschwarzach worden ook kegelladen op een goede manier gerestaureerd.

Balgen: De balgen in Münsterschwarzach waren met gebruikmaking van degelijke materialen goed gerestaureerd.

Traktuur: Zowel het bezochte orgel als ook het werk in het atelier maken een zeer goede indruk. Het grote aantal orgels met Setzer dat Klais gebouwd heeft, wijst op een grote ervaring hiermee. Het werk in het atelier en de zelf vervaardigde elektrische onderdelen zijn van de beste kwaliteit die op dat gebied te vinden zijn. Het enige wat niet te zien was, waren gereviseerde door magneten bewogen registertuimelaars. Gezien de kwaliteit van het nieuwe werk zal dit echter geen probleem zijn.

Samenvattend kunnen we zeggen dat het werk van Klais zeer goed is en op het gebied van elektrische traktuur tot het beste behoort wat we gezien hebben. Uit alles blijkt een grote ervaring op dit gebied. In punten uitgedrukt:

95 punten.

Pels

Algemene indruk

Het als referentie opgegeven orgel in de abdij van Tongerlo maakt een redelijk goede indruk. Het wordt goed onderhouden. De reeds vroeger door de firma Pels uitgevoerde bekabeling maakt een nette indruk. Het pijpwerk verkeert in een goede staat. De vervangen membranen zijn van een goede kwaliteit. Wat een verdere beoordeling van het functioneren van dit instrument echter bemoeilijkt, is de minder goede toestand van de speeltafel, die nogal eens voor storingen zorgt. Dit is echter een kwestie van slijtage en niet van slecht onderhoud. In het atelier is het orgel van Tienen, O.L.Vrouw ten Poel bekeken. Dit werk maakt qua materiaal en afwerking een goede indruk.

Hoewel er geen orgels met gerestaureerde kegelladen te zien zijn, is niet te verwachten dat dit een probleem zal vormen, daar het werk aan sleepladen minstens evenveel vaardigheden en precisie vereist. Bovendien heeft men met kleiner onderhoud aan zulke laden vrij veel ervaring.

Beoordeling op specifieke punten

Pijpwerk: Het bezochte werk in het atelier maakt een goede indruk en toont ruim voldoende beheersing van alle vaardigheden die voor het werk aan het orgel van Christus Koning vereist zijn. Slechts voor het eventueel foliën van fronten moeten vroegere werken bekeken worden. Op gebied van intonatie is van de laatste jaren wat weinig te beluisteren, maar dit getuigt wel van een voldoende technische vaardigheid.

Windladen: De nieuwe windladen van Tienen zijn goed gemaakt en in degelijke materialen uitgevoerd. Een nadeel is dat van de fa. Pels van de laatste jaren geen gerestaureerde kegelladen te zien zijn.

Balgen: Het werk aan balgen ziet er goed uit, met gebruikmaking van materialen van voldoende kwaliteit.

Traktuur: Het werk aan de traktuur in Tongerlo ziet er goed uit. Van de laatste jaren is er geen uitgebreid gereviseerd elektro-pneumatisch orgel te zien, wel veel wat groter onderhoud. Dit geeft voldoende blijk van de vereiste vaardigheden. Een nadeel is dat er van de laatste jaren geen gereviseerde speeltafels meer te zien zijn en dat men geen ervaring met computer-Setzers heeft. Deze bezwaren worden echter gedeeltelijk gecompenseerd door de aanwezigheid van elektrotechnisch geschoold personeel en de ervaring van de heer Pels sr, die bij het werk aan de speeltafel intern zou adviseren.

Samenvattend kunnen we zeggen dat de firma Pels over ruim voldoende vaardigheden beschikt en dat het bezochte werk een goede indruk maakt. Daar staat tegenover dat van de laatste jaren weinig groter werk aan elektrische instrumenten en aan kegelladen te zien is. De firma kan echter een beroep doen op mensen die daarmee wel ervaring hebben. In punten samengevat:

70 punten.

Koos van de Linde

In bestek beschreven werken in oorspronkelijke valuta

	Arnauts [Fr]	Elbertse [f]	Klais (min/max) [DM]	Pels [Fr]
1. Pijpwerk	720.000	55.000	47.500 62.000	1252.100
2a. Windladen	803.000	155.000	60.000 70.000	725.300
2b. Superoctaafladen	130.000			40.500
3. Windvoorziening	56.000	2.700	1.000 2.000	27.800
4. Ventilatoren	0	300		1.200
5. Gelijkrichter	85.000	3.100	1.800 2.000	48.900
6. Bedrading	196.000	50.000	20.000 24.000	56.800
7. Speeltafel	1665.000	110.000	133.000 183.000	1425.000
8a. Zwelkast	78.000	2.000	3.500 5.000	45.800
9. Verwormde delen	20.000	3.000	3.000 4.000	44.800
10. Houtbekleding	280.000	11.000	27.500 36.000	470.400
11. Transport	40.000	25.400	5.000 6.000	155.900
12. Reiskosten	290.000	zie onder	in prijs inbegr.	0
TOTAAL (ex. BTW)	4363.000	417.500	302.300 394.000	4294.500
BTW (19%)	828.970	79.325	57.437 74.860	815.955
TOTAAL (inc. BTW)	5191.970	496.825	359.737 468.860	5110.455
Reiskosten (inc. BTW)	---	6.000	---	---
Verblijfsk. (inc. BTW)	---	20.800	---	---
TOTAAL	5191.970	523.625	359.737 468.860	5110.455

cursief weergegeven bedragen zijn schattingen

Gevraagde varianten en eventuele extra werken in oorspronkelijke valuta

	Arnauts	Elbertse	Klais (min/max)	Pels
8b. Wanden zwelkast	104.500	6.000	---	20.000
	52.000	---	---	4.000
10. Houtbekleding	196.000	---	---	98.200
	380.000	---	---	---

Door de orgelbouwers voorgestelde extra werken (bedragen ex. BTW)

Elbertse

- Herbelederen grote magazijnbalg (blijkt inderdaad nodig) f 8.000
- Restauratie pneumatische hulpspeeltafel (in feite een luxe) f 2.000

Klais (door ondergetekende geschatte prijzen)

- Bronzeren frontpijpen (niet wenselijk, zie bespreking) DM 2.500 à 3.000
- Nieuwe motor hogedruklade (waarschijnlijk niet nodig) DM 2.000 à 2.500
- Aanzuigkanaal grote ventilator vanuit de kerk en kenmerkend ook restauratie magazijnbalg (goede suggesties) DM 7.000 à 8.000
- Revisie van de toets- en registermagneten (lijkt minder noodzakelijk, maar maakt op totaal weinig uit) DM 5.000 à 6.000
- Restauratie pneumatische hulpspeeltafel (in feite een luxe) ca. DM 2.000

Prijzen in Belgische franken

	Arnauts	Elbertse	Klais (min/max)	Pels
1. Pijpwerk	720.000	1016.950	992.275 1295.180	1252.100
2a. Windladen	803.000			725.300
2b. Superoctaafladen	130.000	2865.950	1253.400 1462.300	40.500
3. Windvoorziening	56.000	49.923		27.800
4. Ventilatoren	0	5.547	20.890 41.780	1.200
5. Gelijkrichter	85.000	57.319	37.602 41.780	48.900
6. Bedrading	196.000	924.500	417.800 501.360	56.800
7. Speeltafel	1665.000	2033.900	2778.370 3822.870	1425.000
8a. Zwelkast	78.000	36.980	73.115 104.450	45.800
9. Verwormde delen	20.000	55.470	62.670 83.560	44.800
10. Houtbekleding	280.000	203.390	574.475 752.040	470.400
11. Transport	40.000	469.646	104.450 125.340	155.900
12. Reiskosten	290.000	zie onder	in prijs inbegr.	0
TOTAAL (ex. BTW)	4363.000	7719.575	6315.047 8230.660	4294.500
BTW (19%)	828.970	1466.719	1199.859 1563.825	815.955
TOTAAL (inc. BTW)	5191.970	9186.294	7514.906 9794.485	5110.455
Reiskosten (inc. BTW)	---	110.940	---	---
Verblijfsk. (inc. BTW)	---	384.592	---	---
TOTAAL	5191.970	9681.826	7514.906 9794.485	5110.455

Gevraagde varianten en eventuele extra werken in Belgische franken

	Arnauts	Elbertse	Klais (min/max)	Pels
8b. Wanden zwelkast	104.500	110.940	---	20.000
	52.000	---	---	4.000
10. Houtbekleding	196.000	---	---	98.200
	380.000	---	---	---

Prijzen berekend tegen de volgende koersen:

fl 1,00 = Fr 18,49

DM 1,00 = Fr 20,89

Door de orgelbouwers voorgestelde nuttige extra werken (in Belgische franken)

Elbertse	ex. BTW	inc. BTW
- Herbelederen grote magazijnbalg	Fr 147.920	Fr 176.025
Klais (door ondergetekende geschatte prijzen)		
- Aanzuigkanaal grote ventilator vanuit de kerk en restauratie magazijnbalg	Fr 146.230	Fr 174.014
	à 167.120	à 198.873
- Revisie van de toets- en registermagneten	Fr 104.450	Fr 124.296
	à 125.340	à 149.155
TOTAAL aan nuttige extra werken Klais	Fr 250.680	Fr 298.309
	à 292.460	à 348.027

Vergelijking offertes

1. Pijpwerk

De prijzen op dit punt lopen niet sterk uiteen. Alleen de prijs van Arnauts lijkt wat laag. Dit komt vermoedelijk omdat in zijn kleine bedrijf alle herstellingen aan pijpen door hemzelf uitgevoerd worden, wat in een lager uurtarief resulteert. Het bedrag is echter hoog genoeg om goed werk te kunnen leveren.

2. Windladen

Hier is de spreiding van de prijzen aanzienlijk. Arnauts en Pels kunnen door de geringere afstand dit werk, dat grotendeels ter plaatse moet gebeuren, aanzienlijk efficiënter aanpakken dan Klais of Elbertse. Hun prijzen lijken echter wat aan de optimistische kant. Arnauts veel hogere prijs voor de restauratie van de superoktaafladen kan erop duiden dat hij de restauratie van het bijbehorende pijpwerk ook hierbij ondergebracht heeft. Het zou tevens een van de redenen zijn voor zijn relatief lage prijs voor de post pijpwerk. De prijs van Elbertse is wel zeer hoog (het dubbele van Klais). Kennelijk verwacht hij relatief veel vervangingen van verwormde delen, wat een zeer kostbare zaak is, daar dit demontage van de laden nodig maakt. Ook kan zijn uitgangspunt om het orgel tijdens de werken zoveel mogelijk bespeelbaar te houden nadelig werken op een efficiënte aanpak van het werk.

3. Windvoorziening

Ook hier is de spreiding van de prijzen tamelijk groot. De oorzaak ervan zal zijn dat het aantal kleine reparaties dat nodig is, door de onoverzichtelijkheid van de windvoorziening vrij moeilijk te schatten is. Beide uitersten (Arnauts en Pels) kunnen echter niet irreëel genoemd worden.

4. Nazicht ventilatoren

De prijzen zijn nogal uiteenlopend maar zijn te laag om hier veel belang aan te hechten.

5. Gelijkrichter

Zoals te verwachten, lopen de prijzen niet ver uiteen. Arnauts vindt kennelijk de voorgeschreven zwaarte te licht, mogelijk in verband met het spelen van sommige hedendaagse orgelwerken, waarbij clusters zeer veel van de zwakstroomvoorziening vragen. Daar zwaardere gelijkrichters dan 63 A echter speciaal op bestelling geleverd worden, is de prijs ervan veel hoger.

6. Bedrading

Hier zijn de prijsverschillen zeer groot. Pels is verreweg het goedkoopst. Zijn prijs lijkt zeer laag, maar de specificatie van de door hem opgegeven kabel voldoet zonder problemen aan de eisen. Mogelijk berust deze prijs op een vergissing. Arnauts zal, gezien zijn prijs en referenties, ook orgelkabel gebruiken. Elbertse is zeer duur, kennelijk vanwege het gebruik van PTT-grondkabel, waarvan de isolatie veel degelijker is dan van de orgelkabel. Daar de kabels in Christus Koning weinig te lijden hebben, is het de vraag of het grote prijsverschil wel gerechtvaardigd is. Daar de prijs van Klais slechts een grove schatting is na aftrek van een aantal extra werken, is het moeilijk uit te maken welk materiaal hij denkt te gebruiken. Vermoedelijk zal hij voor de bekabeling tussen speeltafel en aansluitbord ook extra sterke kabel gebruiken.

7. Speeltafel

De prijzen voor een nieuwe speeltafel van Arnauts, Elbertse en Pels lopen niet ver uiteen. Elbertse is wat duurder door het gebruik van onderdelen van Laukhuff, waarvan met name de elektro-mechanische relais duurder zijn dan de elektronische koppelingsmechanieken van Solid State. Beide systemen moeten als min of meer gelijkwaardig beschouwd worden. De klassieke koppelingsrelais van Laukhuff hebben als voordeel dat ze gemakkelijk en snel, zonder wisselstukken nodig te hebben gerepareerd kunnen worden. De elektronische schakelingen van Solid State zijn niet zonder wisselstukken te repareren in geval van storing. Ze zouden echter langer kunnen meegaan, doordat ze geen slijtage vertonen. Alle voorgestelde computer-Setzers hebben meer mogelijkheden dan verlangd was zonder dat ze veel meer kosten. Ze voldoen ruimschoots aan de gestelde eisen. Een aparte behandeling behoeft het voorstel van Klais. Dit gaat uit van revisie van de oude speeltafel met inbouw van een moderne computer-Setzer. Gezien de door Klais gereviseerde speeltafel te Münsterschwarzach moet dit inderdaad mogelijk zijn. Het grootste probleem daarbij vormen de door magneten bewogen registertuimelaars. Het zal veel inspanning kosten om deze zodanig te reviseren dat ze weer lange tijd betrouwbaar zullen functioneren. De revisie hiervan is ook de voornaamste oorzaak van het grote verschil tussen maximale en minimale prijs.

Wat echter Klais' prijs veel te hoog maakt, is het door hem voorgestelde Setzer-systeem. Doordat hij deze kennelijk altijd van Heuß betreft, die niet meer dan 64 combinaties levert, moet hij vier computers koppelen, wat tot een bijna viermaal zo hoge prijs leidt dan bij gebruik van een Setzer van Laukhuff of Solid State. Op dit punt zou tussen de 45000 en 60000 DM te besparen zijn. Bovendien hebben de genoemde alternatieven meer mogelijkheden.

8. Zwelkast

De prijzen voor het herstellen van de bediening der jalouzieën en de afsluiting van het venster zijn ondanks de verschillen geen van alle extreem te noemen. Betreffende de afsluiting van het raam kan gesteld worden dat Arnauts' oplossing met kader- en paneelwerk de elegantste is, maar eigenlijk degelijker dan nodig is. Het zal de voornaamste oorzaak zijn van zijn prijsverschil met Elbertse en Pels. Hun goedkopere konstrukties zijn goed genoeg voor dit doel.

In de prijzen voor het eventueel verbeteren van de wanden zitten grote verschillen, die door gebruik van zeer verschillende materialen en konstrukties veroorzaakt worden. Elbertse gaat uit van het geheel nieuw maken van de wanden, inclusief raamwerken en is daarmee logischerwijs de duurste. Waarschijnlijk is dit ook de beste oplossing als de triplex platen inderdaad te ver verwormd blijken te zijn. Arnauts' oplossing van een extra wand, eventueel opgevuld met akoestische panelen zal zeer effectief zijn, maar gaat ervan uit dat de oude wanden nog voldoende intact zijn. Pels' voorstel is veel goedkoper, maar gaat uitsluitend uit van het opnieuw opvullen van de oude wanden. Indien de raamwerken teveel aangetast blijken, zal dit niet mogelijk zijn.

9. Verwornde delen van stellingen

Hier lopen de prijzen weinig uiteen. De prijs van Arnauts lijkt wat optimistisch maar moet niet onmogelijk geacht worden.

10. Houtbekleding onderkast

Elbertse is het goedkoopst door gebruik van het goedkoopste materiaal (meubelplaat) en vooral door toepassing van de goedkoopste constructie (opgelegde biezen). Vanuit de kerk gezien zal dit niet van een duurdere constructie met kaderwerk te onderscheiden zijn. Boven zal het echter een goedkopere indruk maken.

De oplossingen van Arnauts (hoofdvariant) en Pels gaan van de zelfde materialen en constructie uit. De veel hogere prijs van Pels vindt ongetwijfeld zijn oorzaak in het veel gecompliceerder ontwerp. Het lijkt echter beslist gerechtvaardigd ook aan het uiterlijk van het instrument veel aandacht te besteden,

zodat dit zeker niet alsodeloos duur moet worden beschouwd.

De prijs van Klais is mede zo hoog omdat hier ook een herziening van de rugwerkkast en het dichtten van het raam achter de zwelkast bij in zit. We hebben van uitsplitsing afgezien omdat daarvoor precies bekend moet zijn hoe Klais de verschillende delen heeft gedacht. Dit is niet tijdig gelukt.

Van de varianten lijkt de op besparing gerichte versie met verticale planken met open voeg niet interessant. De lagere prijs van Pels vindt zijn oorzaak in de handhaving van de reeds aanwezige betimmering aan de zijkanten. De versie met massieve panelen die Arnauts als extra optie voorstelt, lijkt een overbodige luxe.

11. Transport

Bij deze post lopen de bedragen zeer sterk uiteen. Opvallend is allereerst de hoge prijs van Elbertse. Deze wordt veroorzaakt doordat ook een groot deel van de demontage bij deze post ingecalculleerd is. Merkwaardig is ook de in vergelijking met Arnauts en zelfs Klais hoge prijs van Pels. Vermoedelijk heeft hij een deel van zijn reiskosten, die natuurlijk niet echt gratis kunnen zijn, hierin opgenomen.

Wenselijke extra werken

Door uitgebreid onderzoek op moeilijk toegankelijke plaatsen, dat Elbertse tijdens de restauratie van de linker hoofdwerkslade uitvoerde, zijn nog enkele gebreken erger gebleken dan vooraf was verwacht. Dit zijn de volgende:

- Het leder van de grote magazijnbalg is op enkele plaatsen zover kapot, dat totale herbeledering noodzakelijk is.
- Het raamwerk tussen de zwelkastwanden is vermoedelijk sterk aangevreten door de memel. Dit zou gecontroleerd moeten worden. Vernieuwing van alle zwelkastwanden zal vermoedelijk noodzakelijk blijken.

Verder zouden de volgende aanvullingen zeer wenselijk zijn:

- Een deel van de problemen wordt veroorzaakt doordat er vanuit ruimte waar zich de grote ventilator met magazijnbalg bevindt, lucht van een andere temperatuur en vochtigheid wordt aangezogen. Daarom zou een aanzuigkanaal vanuit de kerkruimte, zoals Klais voorstelt, zeer wenselijk zijn.
- Aanvankelijk was afgezien van het visueel opknappen van de geoxydeerde zinken frontpijpen omdat bronzeren de enige haalbare mogelijkheid leek. Dit heeft echter het nadeel dat de pijpen erdoor een goedkoop en doods aanzien krijgen. Bij het bezochte orgel in Münsterschwarzach bleek dat polijsten van deze pijpen tot een zeer bevredigend resultaat kan leiden, ondanks enkele zwarte vlekjes die hier en daar achterblijven. Daarom zou dat ook in Christus Koning gewenst zijn. Wel zouden de pijpen na polijsten van een beschermende kleurloze vernislaag voorzien moeten worden.

Beoordeling orgelbouwers

Arnauts

Samen met Pels is Arnauts de goedkoopste. Zijn prijs geeft echter geen aanleiding om te vrezen dat dit ten koste van de kwaliteit op moeilijk te beschrijven punten zal gaan. De door hem voorgestelde materialen zijn alle doorgaans de beste die voor de betreffende doeleinden te krijgen zijn, met uitzondering van de westaflex-slang voor de kondukten. Ook dit materiaal is echter goed genoeg voor het gestelde doel. De voorgestelde konstrukties zijn doorgaans de best mogelijke.

Op de meeste punten wijkt zijn prijs niet abnormaal af van de andere. Slechts voor de gelijkrichter is zijn prijs veel hoger vanwege de zwaardere gelijkrichter die hij noodzakelijk acht. Hoewel 80 A geen volsterkt onredelijke veiligheidsmarge is, lijkt deze het grote prijsverschil toch niet waard.

De als referentie opgegeven orgels zijn alle mechanisch en geven dus uitsluitend een algemene indruk van Arnauts' werkwijze. Daarom is behalve de opgegeven instrumenten ook het elektro-pneumatische D'Hondt-orgel bezocht dat hij in de Pius X-kerk te Wilrijk aan het opbouwen is en dat reeds grotendeels voltooid is. Uit deze referenties blijkt het volgende:

Bij alle werken, ook als ze zonder deskundige controle uitgevoerd zijn, heeft Arnauts degelijk werk geleverd en goede materialen gebruikt. Wat betreft de windladen zijn geen laden gezien waarvan kegels systematisch vernieuwd waren, maar de degelijke uitvoering van ander en vaak minstens even nauwkeurig werk, geeft geen aanleiding om aan te nemen dat hij dit onvoldoende zou beheersen. De bekabeling van het orgel in Pius X ziet er zowel qua materiaal als qua montage net uit. Daar de oude speeltafel zonder revisie van de kontakten gehandhaafd is, was niet te beoordelen hoe hij integrale speeltafels maakt. Gezien het feit dat het binnenwerk vrijwel compleet door Solid State geleverd wordt, vallen er op dit punt weinig problemen te verwachten.

De levertijd is na die van Pels de gunstigste: het werk voltooid in februari 1990.

Elbertse

Zijn prijs is samen met het geschatte maximum-bedrag van Klais veruit de hoogste. Toch is een groot deel van zijn prijzen niet extreem afwijkend van de andere. De hoge prijs wordt vooral veroorzaakt door de posten windladen, bekabeling en transport. Ook de in rekening te brengen reis- en verblijfskosten zijn nogal hoog.

De zeer hoge prijs van de post windladen is slechts gedeeltelijk te verklaren, kennelijk verwacht hij veel problemen ermee.

De duurte van de bekabeling is grotendeels uit de zeer dure materialen (PTT-grondkabel) te verklaren. Of de voordelen daarvan de hoge extra kosten rechtvaardigen, is twijfelachtig.

De post transport is mede zo hoog, omdat een groot deel van de demontage hierbij ingecalculiseerd is.

De in de offerte voorgestelde materialen en constructies voldoen ruimschoots aan de kwaliteitseisen die daaraan gesteld mogen worden. Uit de offerte blijkt dat veel moeite is gedaan het orgel grondig te onderzoeken.

Een goede suggestie is het herbelederen van de grote magazijnbalg, die in een slechtere toestand blijkt te zijn dan het zich aanvankelijk liet aanzien.

Daar de opgegeven referentie (Bergen op Zoom) een pneumatisch orgel betreft, zijn ook de gerestaureerde windlade van Christus Koning en het orgel van de St. Nicolaaskerk te Eemnes bij de beoordeling betrokken.

Op alle voor Christus Koning relevante punten blijkt Elbertse net werk te leveren, dat ruimschoots aan de eisen voldoet. Ook gebruikt hij goede materialen en onderdelen. De speeltafel te Eemnes is zeer overzichtelijk ingericht.

De levertijd is aanzienlijk ongunstiger dan van de anderen en valt ruim buiten de gestelde streeftermijn: voltooiing is op zijn vroegst eind 1990 en kan zelfs begin 1991 plaatsvinden.

Klais

Een met de andere vergelijkbare beoordeling van de offerte van Klais is moeilijk, doordat een aantal extra werken is toegevoegd waarvan de prijzen niet uitgesplitst zijn, zodat daarvan een schatting gemaakt moest worden. Zijn maximumprijs is samen met die van Elbertse veruit de hoogste en gaat ver boven het gestelde budget uit. Zijn minimumprijs is weliswaar hoog, maar dit wordt voornamelijk veroorzaakt door de post *speeltafel*, die door gebruik van een andere, kwalitatief gelijkwaardige computer-Setzer inclusief BTW ruim een miljoen Belgische franken goedkoper moet kunnen. Dit zou de minimale totaalprijs op het min of meer acceptabele bedrag van 6,4 miljoen brengen. Hierover zal in elk geval met Klais overlegd worden voor hij de definitieve offerte indient.

Technisch opteert hij zo konsekwent mogelijk voor gebruik van de originele materialen en konstrukties, inclusief kartonkondukten en revisie van het oude generaalcrescendo. Of behoud van de oude bekabeling in het orgel haalbaar is, zou tijdens het werk nog moeten blijken.

Wat betreft de restauratie van de speeltafel kan gezegd worden dat die zeker goed kan slagen, zij het tegen mogelijk hogere kosten. Hierbij moet serieus met de maximumprijs rekening gehouden worden.

De door hem voorgestelde extra werken bevatten enkele nuttige suggesties:

- het aanbrengen van een aanzuigkanaal, waardoor de grote windmachine lucht vanuit de kerk kan aanzuigen, waardoor de orgelwind dezelfde temperatuur en vochtigheid heeft als de lucht in de kerk.
- de uit de hoge prijs blijkende grondige restauratie van de windvoorziening, waarin kennelijk herbelederen van de grote magazijnbalg ingekalkuleerd is.
- systematische revisie van de magneten. Hoewel dit niet strikt noodzakelijk is, komt het de netheid van de restauratie wel ten goede.

Enkele andere suggesties zijn minder nuttig:

- bronzeren van de frontpijpen. Klais zelf vraagt zich al af of dit wel nodig is. Het is o.i. af te raden daar het de pijpen een doods en goedkoop aanzien geeft. Beter zou zijn de pijpen te polijsten en met een beschermende vernis in te strijken. Dit zal echter wel aanzienlijk duurder uitvallen.
- restauratie van de pneumatische hulpspeeltafel. Daar deze uitsluitend als historisch curiosum bewaard blijft, is goed funktioneren niet van belang. Restauratie ervan zou hooguit voor de volledigheid gebeuren en in dus feitelijk een luxe.

De voorlopige offerte maakt de indruk van een grote interesse in het werk en een zorgvuldige bestudering van het instrument. Gezien de hogere Duitse lonen valt de prijs eigenlijk mee.

Het als referentie bezochte orgel in de Benediktijnerabdij te Münsterschwarzach toont een zeer zorgvuldige en degelijke wijze van werken, waarbij elk detail perfect is afgewerkt. Het enige wat daar niet te zien was, waren door magneten bewogen registertuimelaars, daar dit orgel oorspronkelijk alleen vrije kombina-

ties had. De Setzer is hier pas tijdens de laatste restauratie aangebracht en wordt bediend via een apart paneel, dat op elegante wijze in de speeltafel is weggewerkt. Een soortgelijk paneel zou ook in Christus Koning worden aangebracht, in een eenvoudiger vorm.

Het werk in het atelier te Bonn bevestigde de indruk die het orgel te Münsterschwarzach reeds gaf, ook hier wordt met grote zorgvuldigheid gewerkt.

De levertijd is, indien de opdracht in september 1988 zou worden gegeven, vergelijkbaar met die van Pels en Arnauts: voltooiing tussen december 1989 en maart 1990.

Pels

Zijn prijs is de laagste van de vier. Evenals bij Arnauts moet het echter mogelijk zijn het werk voor dit bedrag uit te voeren. De voorgestelde materialen en onderdelen zijn van ruimschoots voldoende kwaliteit. De meeste deelprijzen wijken niet abnormaal af. De prijs voor de bekabeling is zo laag, dat deze een vergissing lijkt. De voorgestelde kabelsoort en draaddiameter voldoen echter wel aan de eisen. Het zou goed zijn de orgelmaker hier naar te vragen om hem in de gelegenheid te stellen een correctie aan te brengen. De prijs voor de houtbekleding van de onderkast is door het gekompliceerde ontwerp vrij hoog.

De offerte is zeer gedetailleerd opgesteld en geeft blijk van interesse in het werk.

De opgegeven referentie, het orgel in de abdij te Tongerlo, heb ik door omstandigheden nog niet kunnen bezoeken. De indruk die het werk in het atelier maakt, is dat er goede materialen gebruikt worden en dat er net gewerkt wordt. Het werk lijkt duidelijk beter dan een aantal jaren geleden. Verslag van een bezoek aan het orgel te Tongerlo zal nog volgen.

Wat van de fa. Pels niet te zien zal zijn, zijn windladen waarvan systematisch kegels vervangen zijn. Ook zijn er geen nieuwe speeltafels van de laatste jaren te bezichtigen. Evenals bij Arnauts het geval is, is er echter geen reden aan te nemen dat dit problemen zou moeten geven.

De levertijd is de gunstigste: voltooiing uiterlijk december 1989. Deze verschilt overigens weinig van die van Arnauts en Klais.

Conclusie

De offertes zijn in kwalitatief opzicht (voorgestelde materialen en constructies) min of meer gelijkwaardig. Alle vier de bedrijven moeten voldoende competent geacht worden voor het uitvoeren van het werk. De prijzen, referenties en levertijden zullen derhalve het zwaarst moeten wegen bij de toekenning van het werk. Dit geeft het volgende beeld:

- Arnauts:** positief: - lage prijs, vrijwel gelijk aan Pels.
 - redelijke levertijd
 - grotendeels degelijk werk bij referenties
 negatief: - geen volledig gerestaureerde kegellade gezien
 - geen nieuw gemaakte speeltafel gezien
- Elbertse:** positief: - goede referenties, waarbij alle gevraagde werkzaamheden te zien zijn.
 - de hoogste prijs, te ver boven het beschikbare budget
 - veel langere levertijd, die de streefdatum ver overschrijdt
- Klais:** positief: - de beste referenties, met name op elektrisch gebied
 - redelijke levertijd
 negatief: - niet extreem, doch wel vrij hoge prijzen
 - moeilijke beoordeling voorlopige offerte
- Pels:** positief: - laagste prijs
 - redelijke levertijd
 - [werk in atelier goed, referentie wordt nog bekeken]
 negatief: - geen volledig gerestaureerde kegellade gezien
 - geen nieuw gemaakte speeltafel gezien

Advies

De volgende mogelijkheden lijken de beste (in volgorde van wenselijkheid)

- Op grond van de prijs en voldoende competentie moet overwogen worden Pels de opdracht te geven en eventueel te vragen ook een offerte voor speeltafelrestauratie te maken.
- Op grond van de referenties zou Klais het meest in aanmerking komen, als er tenminste over de Setzer overeenstemming bereikt kan worden en de prijzen dicht bij de minimale dan de maximale prijs komen.
- Hoewel de deelprijzen zeker hoger zullen uitvallen is ook te overwegen of een gedeelde opdracht gegeven zou kunnen worden, waarbij Klais het gehele elektrische deel van het orgel, tot en met de magneten, zou moeten uitvoeren en Pels de resterende werken.
- Een laatste mogelijkheid zou zijn Klais de opdracht te geven en alleen voor de bij hem dure houtbekleding van de onderkast een schrijnwerker in te schakelen.

Het zou zeer wenselijk zijn, de volgende werken aan het bestek toe te voegen:

- Restauratie magazijnbalg en aanbrengen aanzuigkanaal	Fr 160.000
- Totale vernieuwing wanden zwelkast, inclusief raamwerk	Fr 110.000
- Polijsten en met vernis behandelen van de zinken frontpijpen	Fr 160.000
TOTAAL	Fr 430.000
BTW (19%)	Fr 81.700
TOTAAL incl. BTW	Fr 511.700

Stan Arnauts - Pijporgelbouwer

Heerbaan 94
3382 Kersbeek - Miskom
011 / 58 71 92

Kortenaken, 03 oktober 1988.

Geachte lezer,

Op verzoek van Dhr. Koos Van de Linde, orgeladviseur bij de restauratie van het orgel der Kristus Koning-Parochie te Antwerpen, ontvangt U wederom een bijkomende prijsofferte, ditmaal voor de revisie van de relaismagneten die niet in het lastenboek waren voorzien.

Aan de hand van een exemplaar, dat ik zeer uitvoerig kon bestuderen, kon ik alleen maar vaststellen dat deze magneten zó simplistisch zijn samengesteld, dat er in feite niet veel te reviseren valt, behoudens een paar kleinigheden. Toch heb ik een berekening gemaakt voor dit werk en raam de kosten voor alle magneten buiten het lastenboek op:

24.000 fr. + 4.560 fr. (BTW 19%) = 28.560 fr.

Momenteel restaureer ik met mijn personeel een orgel dat internationaal in de kijker staat. Mijn tijd is dan ook kostbaar en ik verzoek U om bijkomende inlichtingen in de toekomst allen samen te bundelen zodat ik niet steeds opnieuw aan tijdrovend bureauwerk hoef te beginnen.

In afwachting van een beslissing van Uwen't wege
alvast vriendelijke groeten.

Hoogachtend,

Stan Arnauts - pijporgelbouwer.

JOHANNES KLAIS ORGELBAU

GMBH & CO. KG

☎ 02 28/63 2484/63 6884

D 5300 BONN 1 KÖLNSTRASSE 148

Per Eilboten Einschreiben

Kerkfabriek
Kristus Koning
Louis Strausstraat 1

22. September 1988 Sa/bi

B-2020 Antwerpen

Betr.: Antwerpen, Christ König
Überarbeitung der Orgel - Brief von Herrn Koos van de Linde
vom 14.09.1988, Eingang 16.09.1988

Sehr geehrte Damen und Herren,

obwohl Herr Klais zur Zeit auf Reisen ist, bemühen wir uns um eine umgehende Beantwortung des Briefes von Herrn van de Linde, bis zum 26.09.1988 12.00h. Wir beantworten die Vorschläge Herrn van de Lindes in der Reihenfolge, in der sie vorgetragen wurden.

Ad I. Es stimmt, auch wir halten das Bronzieren der Prospekt-
pfeifen zum Preis von Netto DM 3.250,00

nicht für eine besonders gute Lösung, doch an-dererseits
sind die angesprochenen Alternativen

- Polieren und Lackieren der Zinkpfeifen
Netto DM 7.725,00

- oder das Überziehen der sichtbaren Zinkpfeifen mit einer
75%igen Zinnfolie Netto DM 26.835,00

ebenfalls nicht voll befriedigend, da in Antwerpen, wie uns wiederholt nachdrücklich versichert wurde, nicht genügend Geld zur Verfügung steht und beide Lösungen erheblich mehr Kosten verursachen als die von uns vorgeschlagene Bronzierung. Deshalb raten wir Ihnen aus Kostengründen von diesen Lösungen ab. Darüber hinaus ist das Polieren von Zinkpfeifen vom sichtbaren Ergebnis her in der Regel unbefriedigend. Die Oxydationsspuren im Zink haben sich soweit in die Oberflächen eingegraben, daß ein restloses Entfernen kaum möglich sein wird.

- 2 -

Kommanditgesellschaft Sitz Bonn 1

Registergericht Bonn HRA 806

Pers. haft. Ges.:

Klais GmbH Sitz Bonn 1

Registergericht Bonn HRB 597

Geschäftsführer:

Hans Gerd Klais

Postgirokonto Köln (BLZ 37010050) Nr. 63 27-506

Bankkonten:

Commerzbank Bonn (BLZ 38040007) Nr. 1033 950

Deutsche Bank Bonn (BLZ 38070059) Nr. 042 42 42

Pax-Bank Köln (BLZ 37060193) Nr. 13 253 013

Sparkasse Bonn (BLZ 38050000) Nr. 42 721

Das Folieren alter Zinkpfeifen ist darüber hinaus erheblich teurer als das Polieren und wir finden auch, daß dieser Aufwand finanziell nur schwerlich zu rechtfertigen ist, da dies auch klanglich keine Verbesserung bietet.

Wir raten Ihnen hiervon also ab und geben auch keine Preise dafür an.

- Ad III. Die Frage, ob der Motor für die Hochdruck-Lade ausgetauscht werden soll, oder ob man ihn so erhalten kann, wie er ist, haben wir uns sehr sorgfältig gestellt und danach dann den Austausch empfohlen. Wir empfehlen Ihnen dringend, davon nicht abzuweichen, da eine "kleine Überholung" an einem Gebläse eigentlich gar nicht ausgeführt werden kann. In der Regel müßten Motorgebläse dieser Art nach einer gewissen Zeit neu gelagert werden, doch die damit verknüpften Aus- und Einbauarbeiten sowie Transporte, die Neulagerungen usw. sind fast so teuer wie der Einbau eines neuen Gebläses. Aus diesem Grunde haben wir Ihnen den Austausch empfohlen, zumal die heutigen Gebläse geräuschärmer arbeiten.
- Ad V. Es ist richtig, daß die meisten Magnete noch störungsfrei funktionieren und nur bei einigen Ausfall-Erscheinungen auftreten. Dennoch empfehlen wir Ihnen auch hier bei der generellen Überholung dieser Magnete zu bleiben. In diesen Konstruktionen sind bewegliche Teile enthalten mit Garnierungen und Dichtungen und sobald einmal Ausfälle begonnen haben, hat es keinen Sinn mit Flickarbeiten zu beginnen und im Zuge einer so umfangreichen Restaurierungsarbeit wie sie an Ihrer Orgel geplant ist, sollte man auch auf eine generelle Überarbeitung der Magnete nicht verzichten. Anderenfalls könnten wir für die Zuverlässigkeit ihrer Funktionsweise auch keine Garantie übernehmen.
- Ad VI. Was die Form der Pedalklavatur betrifft, so haben sich international verschiedene Standards herausgebildet. Die deutsche Norm sieht eine Parallel-Klavatur und eine radiale Pedalform vor, das heißt eine strahlenförmig angelegte Tastenordnung.

In den angelsächsischen Ländern, besonders in Großbritannien und in den USA werden allgemein die radialen Formen bevorzugt, wobei deren Strahlenform noch ausgeprägter ist als bei der deutschen Norm, das heißt, die Fächerung der Tasten ist viel größer als die der deutschen Norm.

Strahlenförmige Pedale wurden entwickelt, weil sie der Radialbewegung des Fußes besser folgen, und damit als körpergerechter gelten. Wir wissen aber auch, daß Musiker die eine oder andere Form bevorzugen, je nachdem, welche sie gewöhnt sind oder worauf sie sich innerlich eingestellt haben.

Sie beabsichtigen, die Orgel in Christ König auch den Studenten der Hochschule zugänglich zu machen und es wäre sicher vorteilhaft, wenn diese auch mit abweichenden Pedalformen konfrontiert würden, die ihnen normalerweise in Belgien seltener begegnen.

Ferner würde eine neue Pedalklaviatur anderer Form auch einen Neubau des Excenter-Spielapparates sowie Ergänzungen im Bereich des Pufferbrettes erzwingen. Die Kosten betragen hierfür Netto DM 4.580,00.

Wir bitten Sie, diese Frage doch noch einmal zu überlegen. Vielleicht kann man auf den Austausch verzichten, zumal er relativ kostspielig ist.

Die Überarbeitung des pneumatischen Notspieltisches empfehlen wir beizubehalten, da eine solche Anlage, wenn sie denn schon einmal da ist, funktionstüchtig sein sollte. Wichtiger aber noch, es können hiervon durchaus Störungen ausgehen, da seine Funktionszusammenhänge direkt mit der Windversorgung verknüpft sind und stets wirksam werden, sobald das Motorgebläse eingeschaltet wird. Falls Sie dennoch auf die Überholung verzichten wollen, beträgt die Einsparung hierfür

Netto DM 1.830,00

Ad VII. Was nun die Setzerkombination betrifft, so ist es hier offensichtlich zu einem Mißverständnis gekommen. Wir haben aus Antwerpen gehört, die von uns angebotene Setzerkombination sei so etwas wie eine "Kaskaden-Konstruktion". Die ist nicht der Fall!!

Es gibt in dieser Ausführung 256 Kombinationsmöglichkeiten, die in vier Hauptgruppen zu je 64 Kombinationen aufgeteilt werden können und man kann sie gegeneinander abschließbar einrichten. (Wir sind gerne bereit, Ihnen die Konstruktion an der Klais-Orgel von 1936 in der Benediktiner-Abtei Münsterschwarzach zu erläutern. Diese Orgel haben wir im Zuge einer Generalüberarbeitung mit einer Heuss-Setzerkombination ähnlicher Ausführung nachgerüstet.)

Diese vier Hauptgruppen "e i n e r Setzerkombination" sind ihrerseits wiederum geteilt in acht Gruppen 1 - 8 mit jeweils acht Kombinationen A - H.

Dabei kommen folgende Möglichkeiten zustande:

$$8 \times 8 \times 4 = 256 \text{ Kombinationen}$$

und dies in e i n e r Setzerkombination.

Wir legen diesem Brief nochmals eine handschriftliche Skizze bei, damit Sie die Entwicklung der Aufteilung innerhalb dieser Setzerkombination besser beurteilen und verstehen können.

Ferner möchten wir nochmals wiederholen, daß wir die Konstruktion der Firma Heuss für besser und sicherer halten. Die langfristige Versorgung mit Ersatzteilen scheinen uns sicherer zu sein als dies bei den Alternativ-Möglichkeiten der Fall ist. Wir können mit gutem Gewissen nur diese Konstruktion empfehlen, andere Lösungen halten wir für falsch.

Was nun die Preise betrifft, die Herr van de Linde nennt, so mag es wohl angehen, daß die von ihm vorgeschlagenen Setzerkombinationen zu dem von ihm genannten Preisen zu erwerben sind, doch in diesen Preisen sind keinerlei Beträge enthalten für das Einbauen und die Verknüpfung mit den vorhandenen eilen sowie die umfangreichen Testläufe, die nach dem Einbau der Aggregate von unseren Fachleuten ausgeführt werden.

Wenn wir Ihnen nachdrücklich die von uns favorisierte Konstruktion empfehlen, so tun wir dies in Ihrem Interesse. Und obwohl wir nicht bestreiten, daß es möglicherweise billigere Lösungen gibt, raten wir Ihnen dennoch davon ab und bitten Sie sich im übrigen unserer Erfahrung anzuvertrauen und zu glauben, daß wir unsere Empfehlungen nicht leichtfertig ausgesprochen haben, sondern erst nach sorgfältigem Abwägen aller Fakten einschließlich unserer "Insider-Informationen".

Ad VIII In welchem Umfang verwurmt Schwellwandteile auszuwechseln sind, kann man nicht abschließend erkennen. Wir geben Ihnen daher die Kosten per m² an und würden den Austausch später gegen Nachweis und Aufmaß berechnen zum Preis von Netto DM 419,00 / m²

Im übrigen gelten die Bedingungen unseres Kostenanschlages vom 29. Juni 1988.

Selbstverständlich werden wir im Auftragsfalle alle Einzelheiten auch der Spieltisch-Überholung mit Ihren Orgelsachverständigen vor Ausführung detailliert abstimmen.

Wir hoffen, die noch offenen Fragen rechtzeitig beantwortet zu haben und verbleiben für heute

mit freundlichen Grüßen

JOHANNES KLAIS ORGELBAU GMBH & CO KG
i. A.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'H. Sandner', written in a cursive style.

(Horst Sandner)

Anlage

1 Skizze

HEUSS — SETZER

Teil 1

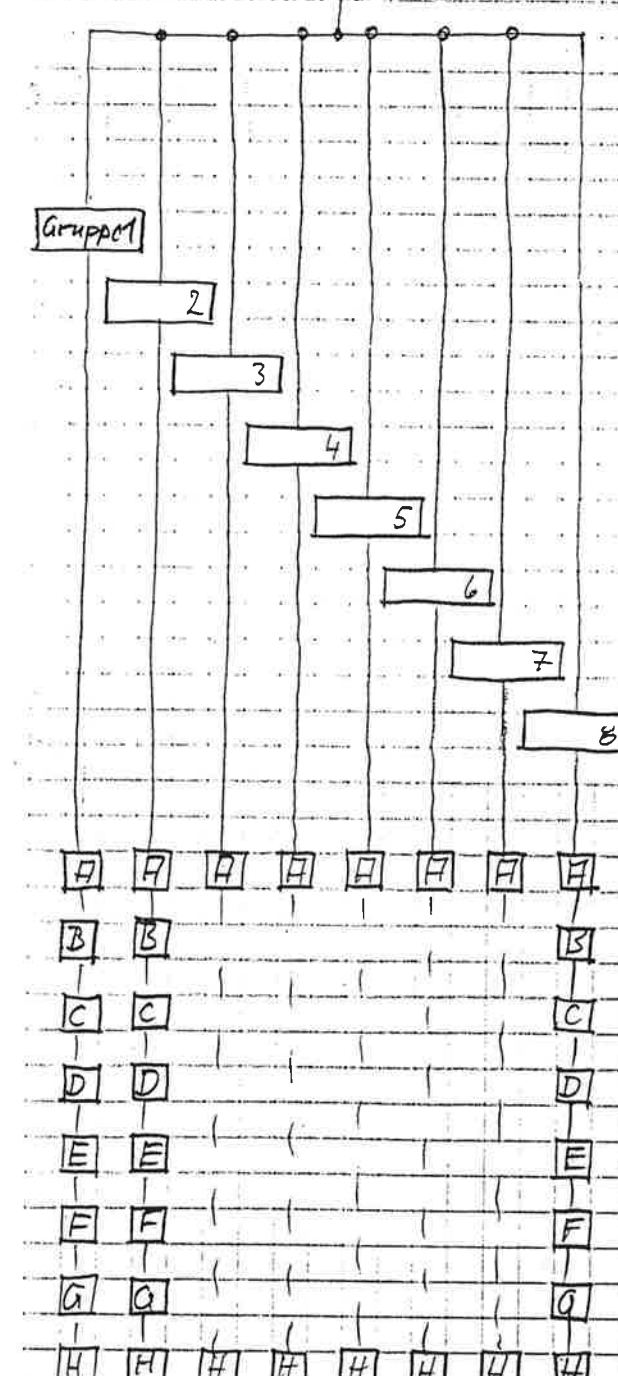
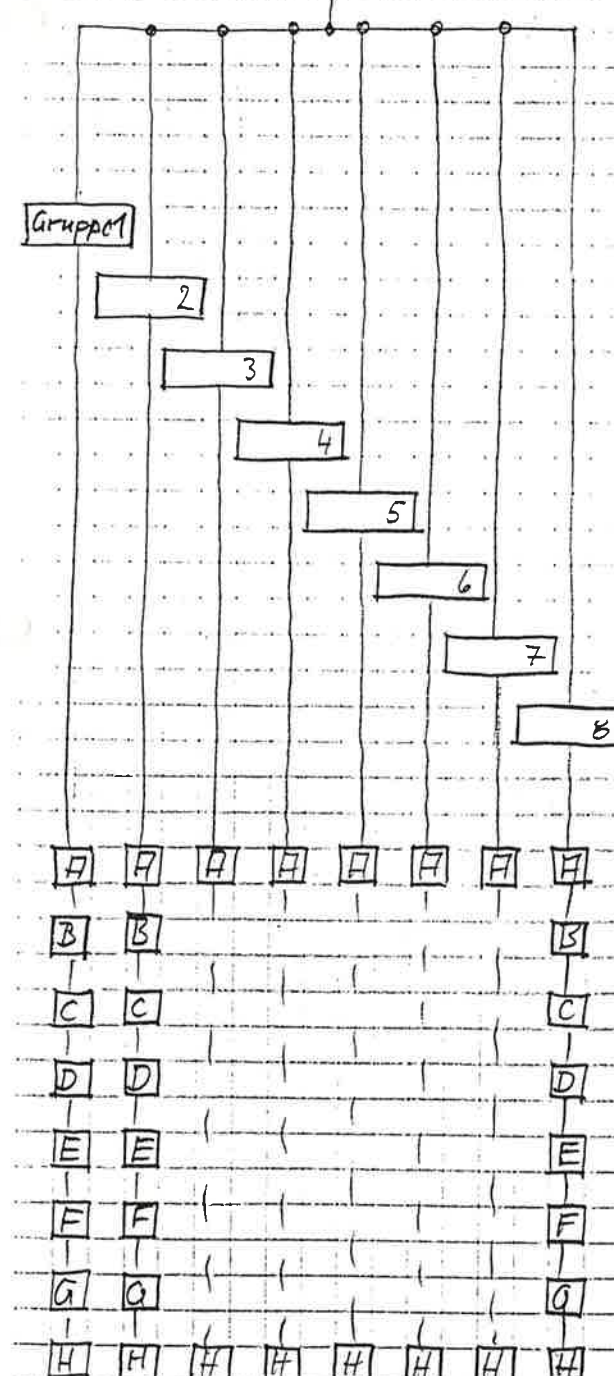
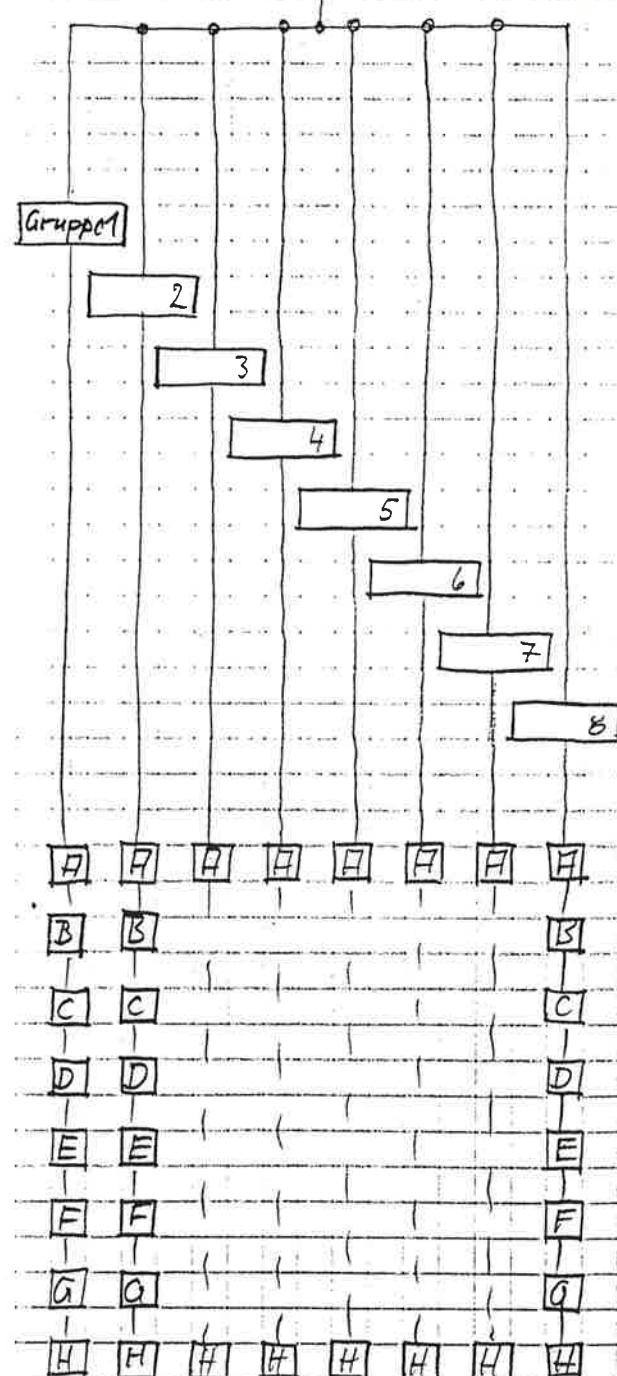
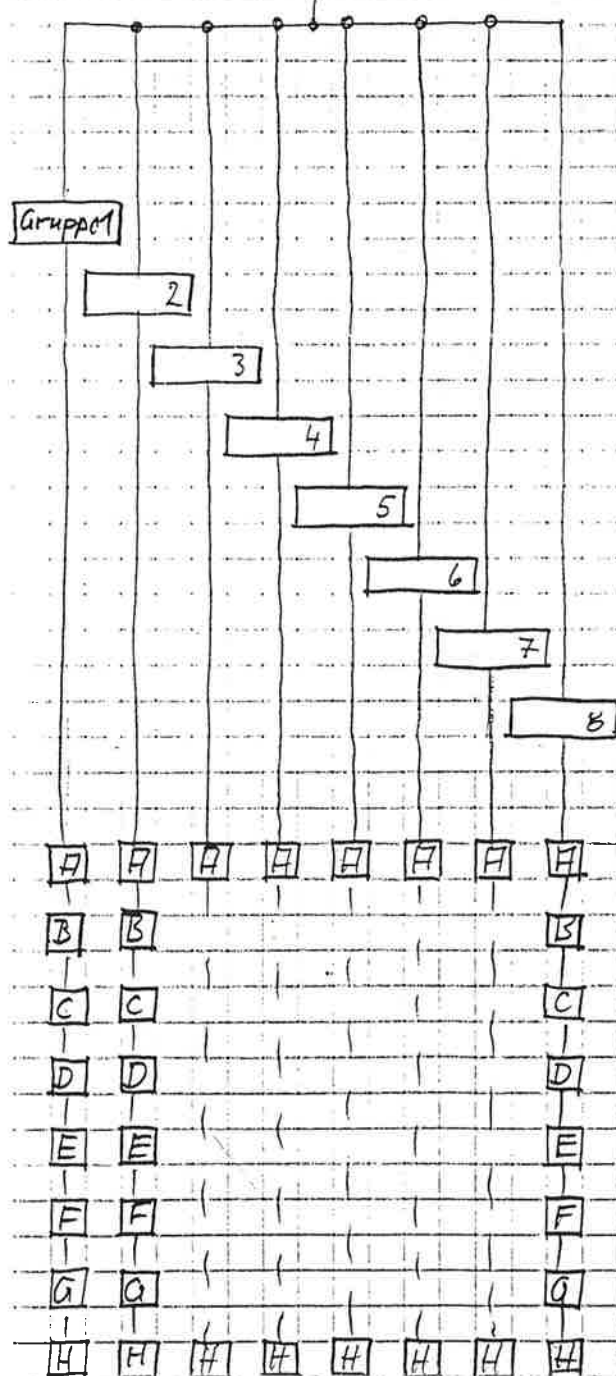
Teil 2

Teil 3

Teil 4

Kerkfabriek Kristus Koning
Louis Strausstraat 1
2020 Antwerpen

Herselt, 22 september 1988

Geachte Kerkfabriek,

De orgeladviseur van de Linde bracht uw vraag over betreffende een aanvulling op onze offerte dd. 28-7-88.

Het betreft de hierna volgende varianten:

nr 7. De restauratie van de bestaande speeltafel volgens de richtlijnen van K. van de Linde, overhandigd in juli '88.
Prijs: 1.585.000 fr (zonder 19% BTW)

extra variant: het reinigen, schuren en lakken van de frontpijpen met zilverkleurige verf of polyurethaanhars.
Prijs: 171.000 fr (zonder 19% BTW)

Alle voorwaarden van hoger vernoemde offerte gelden ook voor deze offerte. Deze prijzen zijn berekend met de indexen van vorige offerte, om latere dubbele berekeningen te vermijden. Ingeval de variant van 7 (restauratie i.p.v. nieuwbouw) wordt gekozen, vervangt deze nieuwe prijs de oude.

Ter uwer informatie kan ik nog meedelen dat de kosten van de kabelaanleg (post 7) bij ons gedeeltelijk in de speeltafel zijn begrepen, omdat deze daarin uitkomen.

Verdere varianten kunnen vanzelfsprekend tijdens de uitvoering van de werken besproken worden. De ervaring leert dat bij werken aan orgels, die altijd unieke instrumenten zijn, men bij demontage dikwijls nieuwe inzichten verkrijgt.

Met verschuldigde hoogachting,

Gerard Pels,
zaakvoerder

Kortenaken, 15 september '88

Geachte lezer,

Op verzoek van DHr. Koos Van de Linde ontvangt U met dit schrijven de bijkomende offerte voor restauratie van de bestaande speeltafel van het Klais Orgel in uw parochiekerk Kristus-Koning te Antwerpen in plaats van de nieuw te bouwen speeltafel volgens bestek. Alvorens in detail te treden eerst een paar opmerkingen:

- Restauratie van de Speeltafel zonder enige wijziging van de originele Registerschakelaars, generaal crescendo enz. is mijns inziens totaal uit den boze.

Ondanks het feit dat het instrumenten van Klais in die tijd, samen met andere firma's, gekend waren, was de praktische uitvoering van elektrische schakelaars e.d. in die tijd nog niet uit de kinderschoenen gegroeid.

Alle mechanische kontakten, met uitzondering van de kontakten onder de toetsen die aanvaardbaar kunnen zijn, blijken dan ook zeer labiel te functioneren.

Restauratie hiervan kan niet baten omdat de fundamentele oorzaak blijft bestaan.

Daarom stel ik voor om wel het uiterlijk van de speeltafel zoveel als enigszins mogelijk is te behouden maar, omwille van bedrijfszekerheid en i.v.m. de garantie van 10 jaar, deze mechanische schakelaars ofwel door moderne te vervangen die niet alleen zwaar zijn beproefd maar ook hun betrouwbaarheid en degelijkheid hebben bewezen, ofwel door elektronische schakelaars te vervangen (preciese uitvoering in overleg met de adviseur).

STAN ARNAUTS - PIJPORGELBOUWER

Heerbaan 94
3382 Kersbeek-Miskom
Tel. (011) 58 71 92

- Om de hiervoor genoemde redenen wordt de Setzerschakeling elektronisch uitgevoerd en ingebouwd in de oude speeltafel, beantwoordend aan de gestelde eisen van het bestek.
- De originele kantelende toetskontakten blijven wel behouden. Ze worden grondig gereviseerd en van nieuwe scharnierpunten voorzien.
- Prijs voor de algehele restauratie van de speeltafel volgens hiervoren genoemde criteria:

$$1.370.000 + 260.300 \text{ (BTW 19\%)} = 1.630.300 \text{ fr.}$$

Deze prijsofferte betreffende de speeltafel maakt deel uit van de gehele restauratie waarvoor reeds een offerte werd ingediend en is alleen in het geheel uitvoerbaar.

- Hierna vindt U nog bijkomende gegevens i.v.m. de vorige offerte betreffende volgende punten:

1) Restauratie superoctaafkoppels (zie bestek 2b)

a) restauratie van de betreffende windladen	62.000 fr.
b) restauratie van het betreffende pijpwerk	68.000 fr.

130.000 fr.

2) Een gelijkrichter van 63A/24V (zie post 5 bestek) 59.000 fr.

3) Gezien de ongunstige toestand waarin de zwelwerkkast verkeert is het raadzaam om deze geheel te vervangen door een nieuwe dubbelwandige constructie, met behoud van de originele Klais-jaloeziën.

Gebouwd als luchtspouwconstructie kan dit voor	180.000 fr.
Gebouwd met opvulling met akoestische panelen	230.000 fr.

STAN ARNAUTS - PIJPORGELBOUWER

Heerbaan 94

3382 Kersbeek-Miskom

Tel. (011) 58 71 92

4) De frontpijpen zijn eveneens aan een speciale behandeling toe teneinde een mooie glans te bekomen. Voor de koperen pijpen is er geen probleem. Voor de zinken pijpen dient er gekozen te worden voor het polijsten ervan enerzijds of het bekleden met zuivere tinfoolie anderzijds. Om kwalitatieve redenen gaat mijn persoonlijke voorkeur uit naar het bekleden met tinfoolie, met als nadeel de hogere kosten die daarmee gepaard gaan. Voor alle frontpijpen, behalve de koperen en de orgel-metalen van het positief die op andere wijze worden geblonken, is:

- polijsten mogelijk voor: 304.000 fr.

- foliën mogelijk voor: 425.000 fr.

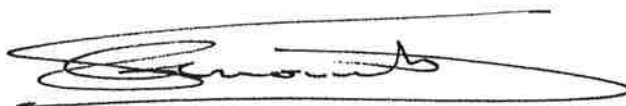
- Gezien de enorme groei die mijn firma momenteel doormaakt, wil ik U met nadruk verzoeken mij met spoed Uw beslissing te laten geworden, zodat ik hiermee rekening kan houden.

In de hoop U hiermee van dienst te zijn, alvast vriendelijke groeten en oprechte dank bij voorbaat.

Hoogachtend,

Stan Arnauts

Orgelbouwer.

JOHANNES KLAIS ORGELBAU

GMBH & CO. KG

☎ 0228/632484/636884

D 5300 BONN 1 KÖLNSTRASSE 148

Kerkfabriek
Kristus Koning
Louis Strausstraat 1

26. August 1988 "/Sa/bi

2020 Antwerpen

Betr.: Antwerpen, Christ König
Überarbeitung der Orgel

Sehr geehrte Damen und Herren,

nach intensiven Gesprächen mit Herrn Guido Peters, der uns in Belgien vertritt, haben wir uns erneut mit dem Problem der Orgelüberholung in Ihrer Kirche auseinandergesetzt. Herr Peters schilderte uns nochmals sehr eindringlich Ihre finanziellen Probleme und trug uns verschiedene Lösungsmöglichkeiten vor, wie sie bei Ihnen diskutiert werden.

Lösungsansätze werden offensichtlich auf drei Ebenen gesucht:

- A) der Angebotspreis sollte niedriger sein,
- B) die Kosten für die Überholung des Spieltisches sind zu hoch, deshalb sollte von einem Zulieferanten ein fertiger Spieltisch preisgünstig angefertigt und angeschlossen werden,
- C) die Gesamtleistung ist so zu teilen, daß belgische Orgelbauer einen Teil der Leistungen erbringen, wobei die Gesamtverantwortung und damit auch die Garantieverpflichtung bei uns verbleiben sollte.

Doch gestatten Sie uns - bevor wir auf die einzelnen Problemkreise näher eingehen - eine grundsätzliche Bemerkung. Jede Orgel aus unserem Hause ist aus einer ganz bestimmten zeitlichen Situation heraus entstanden und alle Einzelteile des Gesamtkonzeptes fügen sich harmonisch aneinander. Das Instrument in Ihrer Kirche ist ein unwiederbringliches künstlerisches

- 2 -

Kommanditgesellschaft Sitz Bonn 1

Registergericht Bonn HRA 806

Pers. haft. Ges.:

Klais GmbH Sitz Bonn 1

Registergericht Bonn HRB 597

Geschäftsführer:

Hans Gerd Klais

Postgirokonto Köln (BLZ 37010050) Nr. 6327-506

Bankkonten:

Commerzbank Bonn (BLZ 38040007) Nr. 1033950

Deutsche Bank Bonn (BLZ 38070059) Nr. 0424242

Pax-Bank Köln (BLZ 37060193) Nr. 13253013

Sparkasse Bonn (BLZ 38050000) Nr. 42721

risches Dokument seiner Zeit, nur ist es durch Alterung und Abnutzung, vielleicht auch durch mangelnde Pflege, in einen Zustand hineingeraten, der Erneuerungs-Maßnahmen zwingend notwendig macht.

Auch eine Kirche, wie z. B. Christ König, ist als Gesamtkunstwerk der Architektur einer bestimmten Epoche zuzuordnen und es wurde seinerzeit durchaus als harmonisches Gesamtwerk erdacht und erbaut. Nehmen wir nun einmal an, das Kuppeldach würde undicht und seine Wiederherstellung würde eine bestimmte Summe kosten, so käme wohl dennoch kaum jemand auf den Gedanken, die aufwendigere Kuppelsanierung durch ein leichter einzubringendes Flachdach zu ersetzen, da dieses die Menschen gegen Regen, Schnee und Kälte genauso gut schützt wie das Kuppeldach, aber eben billiger auszuführen ist.

Genau diese Lösung würde jedoch für die Orgel realisiert, wenn man den vorhandenen Spieltisch nicht erhalten, sondern ihn gegen eine billigere Lösung austauschen würde.

Wir gehen nun auf die oben aufgelisteten Probleme etwas detaillierter ein.

zu A) Unser Angebot ist zu teuer, es liegen billigere Angebote vor

Während unserer etwas über 100jährigen Firmengeschichte haben wir über drei Generationen der Familie Klais ganz bestimmte Qualitätsvorstellungen entwickelt, die das Ergebnis eines Optimierungsprozesses darstellen. Wir versuchen zwar, Materialien, Werkzeuge, Begabungen, Kenntnisse, Fertigkeiten haushälterisch einzusetzen, doch stets mit dem Ziel, ein Höchstmaß an künstlerischer Qualität zu erzielen und dies unter Bedingungen einer langjährigen Funktionssicherheit und Dauerhaftigkeit. Es steht also den Preisen, die wir verlangen müssen, ein Höchstmaß an Leistung gegenüber und dies unter langfristigen Bedingungen betrachtet, zum Wohle der Orgel und nicht zuletzt auch zum Wohle der Orgeleigentümer.

Wir sind uns darüber klar, daß sich Orgelbauer - besonders unter dem heutigen Konkurrenzdruck - zu einer Arbeitsqualität minderer Güte entschließen und deshalb ihre Leistungen entsprechend billiger anbieten können und dies gilt insbesondere bei Erhaltungsmaßnahmen an Orgeln. Es macht eben einen Unterschied aus, ob man dem Wesen einer Konstruktion folgend, die bestmöglichen Materialien auswählt und sie nach erprobten, auf die

Konstruktion hin ausgerichteten Methoden verarbeitet und notwendige Tests zwischen den einzelnen Arbeitsstufen ausführt oder ob man alles auf einfachste, schnellste Weise erledigt und auf Zwischentests gänzlich verzichtet.

Der fremde Orgelbauer hat ja stets die Möglichkeit, die fremde Konstruktion prinzipiell als schlecht hinzustellen und das ist nicht einmal böser Wille, sondern wurzelt häufig darin, daß er das Wesen dieser Konstruktionen nicht versteht.

Es ist also durchaus möglich, daß ein um 25 Prozent niedrigerer Preis, mit einer Leistungsverminderung von 40 Prozent viel zu teuer bezahlt wird.

Nur vergleichbare Leistungen lassen sich auch realistisch untereinander vergleichen!

zu B) Spieltisch-Überholung zu teuer, darum Spieltisch eines Zulieferers

Wir wollen keinem unserer Orgelbauer-Kollegen zu nahe treten, aber wir sind davon überzeugt, daß niemand von ihnen in der Lage ist, den in Christ König vorhandenen Spieltisch in seinem logischen Aufbau, in seiner Übersichtlichkeit und in seinen durchgestalteten Funktionszusammenhängen wiederherstellen zu können. Dazu fehlt ihnen die Erfahrung mit diesen Konstruktionen, es fehlen ihnen die entsprechend ausgebildeten Mitarbeiter. Sie können vielfach die notwendigen Ersatzmaterialien überhaupt nicht beschaffen, weil sie heute gar nicht mehr hergestellt werden, während wir über all diese Kenntnisse, Erfahrungen und Materialien verfügen. So ist es denn nur allzu verständlich, wenn konkurrierende Orgelbauer von einer Restaurierung des vorhandenen Spieltisches abraten und einen kompletten Neubau des Spieltisches empfehlen, zu vermeintlich günstigen Konditionen.

Unsere Haltung in dieser Frage ist unverändert. Wir empfehlen Ihnen dringend, den Spieltisch zu erhalten, weil er ein integrierter Bestandteil dieses Gesamtkunstwerkes ist und nicht verbessert werden kann. Wir befürchten, daß Sie sich in naher Zukunft schweren Vorwürfen aussetzen, wenn Sie sich gegen seine Erhaltung entscheiden und dafür die billige Standard-Ausführung eines heutigen Zulieferers wählen.

Auch, was dieses Problem betrifft, würde ein echter Preis-Leistungs-Vergleich, die von uns vorgeschlagene Restaurierung des Spieltisches als die günstigere erweisen. (Wir kommen später nochmals auf dieses Thema zurück.)

zu C) Beteiligung belgischer Orgelbauer an der Gesamtleistung

Dieses Problem haben wir schon einige Male durchdacht und ausdiskutiert, doch unsere Bedenken in dieser Frage ließen sich nicht zerstreuen.

Wir sind nicht grundsätzlich gegen den Einsatz belgischer Orgelbauer, nur muß die Verantwortlichkeit und damit die Pflicht zur Gewährleistung eindeutig abzugrenzen sein und dies ist bei einer Orgel eigentlich nicht möglich.

Eine Beteiligung belgischer Orgelbauer ist unter diesen Voraussetzungen nur möglich, wenn sie als Subunternehmer auftreten und auch von uns beauftragt und bezahlt werden, so daß wir sowohl die Kontrolle der ausgeführten Arbeiten als auch die Gewährleistungs-Verpflichtung übernehmen können.

Diese Konstruktion hätte jedoch nicht den von Ihnen gewünschten Effekt der Preisminderung und wir sind deshalb nicht sicher, ob wir mit einer solchen Lösung der Sache dienen würden. Dennoch sind wir grundsätzlich dazu bereit, belgische Orgelbauer als Subunternehmer einzusetzen.

Trotz der hier vorgetragenen Bedenken möchten wir ausdrücklich unser großes Interesse gerade an dieser Orgel aus der Werkstatt meines Vaters beweisen und legen Ihnen daher heute erneut einen Kostenanschlag vor. Wenn Sie die darin ausgewiesenen Preise mit denen vergleichen, die wir in unserer Kostenschätzung vom 29. Juni 1988 ausgewiesen hatten, so werden Sie bemerken, daß wir mit den heute genannten Beträgen nahe an der unteren Preisgrenze geblieben sind. Restaurierung ist stets mit Risiken behaftet; die seinerzeit genannten Minimal - Maximal-Preise verdeutlichen dies.

Um unser großes Interesse nachzuweisen sind wir bereit, daß volle Preisrisiko bei der Restaurierung dieses Instrumentes zu tragen.

Was die Frage des Spieltisch-Neubaues betrifft, so haben wir nach der Spezifikation Ihres Sachverständigen, Herrn Koos van de Linde an die Firma Laukhuff eine Anfrage gerichtet und daraufhin ein entsprechendes Angebot erhalten. Dieses Angebot schließt mit dem Nettobetrag

DM 97.424,00

Wir sind bereit, Ihnen diesen Spieltisch zu liefern mit einem Aufschlag von

15 % = DM 14.613,00

für die Abdeckung unserer Gewährleistungs-Risiken, sowie einem Gewinn in Höhe von 5 %, der in den 15 % enthalten ist.

Damit liegt der Netto-Gesamtpreis bei DM 112.037,00
=====

Darin ist auch die eingebaute Setzerkombination enthalten.

Andererseits bitten wir Sie um Verständnis dafür, daß auf diesem Spieltisch nicht unser Namensschild stehen würde, denn die Fachwelt könnte, wenn wir ihn liefern sollten, einen so schwerwiegenden Eingriff in die Gesamtkonzeption dieser bedeutenden Orgel nicht akzeptieren, wir schaden unserem Namen!

Wir sind gerne bereit, Ihnen den Kostenanschlag des Zulieferers vorzulegen, wenn Sie dies wünschen, damit Sie erkennen können, daß wir Ihnen gegenüber auch in diesem Punkt mit vollkommen offenen Karten spielen.

Vergleichen Sie nun die Preise für die Überarbeitung des alten Spieltisches in Höhe von

netto DM 77.540,00

zuzüglich Setzerkombination

netto DM 60.000,00

So ergibt sich ein Gesamtnettopreis in Höhe von DM 137.540,00.
=====

Dieser Preis liegt damit nur um netto höher als der Preis für den Spieltisch-Neubau. DM 25.503,00

Bitte denken Sie nochmals darüber nach; weiter können wir Ihnen nicht entgegenkommen!

Haben Sie auch bitte Verständnis dafür, daß wir keine Billigst-Lösung favorisieren können. Wir sind davon überzeugt, daß wir damit letztlich Ihre Interessen vertreten.

Sollten Sie zu dem hier vorgelegten, endgültigen Kostenanschlag weitere Fragen haben, so stehen wir zu deren Beantwortung jederzeit gerne zur Verfügung und natürlich können Sie sich auch an unseren Herrn Guido Peters wenden, dessen Adresse Ihnen ja vorliegt.

Mit freundlichen Grüßen

JOHANNES KLAIS ORGELBAU GMBH & CO KG

(Hans Gerd Klais)

Anlagen

- 1 Kostenanschlag zweifach
- 1 Lieferungs- und Zahlungsbedingungen

JOHANNES KLAIS ORGELBAU

GMBH & CO. KG

TEL. 02 28 / 63 24 84

D 5300 BONN 1

KÖLNSTRASSE 148

Die Kosten für die einzuweisenden Arbeiten betragen:

I. Pfeifenwerk

KOSTENANSCHLAG

DM 52.290,00

- Reinigung und Durchsicht
aller Pfeifen

für die erforderlichen Wiederherstellungsarbeiten

II. Windladen

an der Orgel in der katholischen Kirche

DM 61.180,00

Christ König zu Antwerpen

- Membranen-Austausch
- Allgemeine Überarbeitung
- Hochdrucklade Schwellwerk
- Zusatzladen Superoktavkoppeln

bei heutiger Lohn- und Materialkosten-Basis

III. Windanlage

DM 11.250,00

- Allgemeine Überarbeitung
- Neuer Motor für Hochdrucklade
- Ansaugkanal für großes Gebläse

IV. Neuer Gleichrichter

DM 1.880,00

statt vorhandenem Umformer

V. Traktur

DM 25.790,00

- Neuverkabelung zwischen den
Sicherungsklemmleisten in der Orgel
- Überarbeitung der Auslaß-Magnete
(Ton- und Registermagnete)

VI. Spieltisch-Überarbeitung (ohne Setzer)

DM 77.540,00

Restaurierung des vorhandenen Spiel-
tisches als technisches Denkmal;
kein neuer Spieltisch!

a) Hauptspieltisch:

- Ab- und Ankleben
- Allgemeine Überarbeitung
incl. Neuverkabelung
- Überarbeitung der Handklaviaturen
und der radialen Pedalklavatur

Bonn, den 26. August 1988 Be.

Übertrag

DM 229.930,00

- 2 -

Kommanditgesellschaft Sitz Bonn 1
Registergericht Bonn HRA 806
Pers. haft. Ges.: Klais GmbH Sitz Bonn 1
Registergericht Bonn HRB 597
Geschäftsführer: Hans Gerd Klais

Postscheckkonto Köln (BLZ 370 100 50) Nr. 63 27-506
Bankkonten:
Commerzbank Bonn (BLZ 380 400 07) Nr. 1 033 950
Sparkasse Bonn (BLZ 380 500 00) Nr. 42 721
Pax-Bank Köln (BLZ 370 601 93) Nr. 13 253 013

Die Kosten für die einzelnen Arbeiten betragen:

		DM 229.930,00
I. Pfeifenwerk		DM 52.290,00
- Reinigung und Durchsicht aller Pfeifen - Bronzieren der sichtbaren Pfeifen - Nachintonation und Stimmung		
II. Windladen		DM 61.180,00
- Membranen-Austausch - Allgemeine Überarbeitung - Hochdrucklade Schwellwerk - Zusatzladen Superoctavkoppeln		
III. Windanlage		DM 11.250,00
- Allgemeine Überarbeitung - Neuer Motor für Hochdrucklade - Ansaugkanal für großes Gebläse		
IV. Neuer Gleichrichter statt vorhandenem Umformer		DM 1.880,00
V. Traktur		DM 25.790,00
- Neuverkabelung zwischen den Sicherungsklemmleisten in der Orgel - Überarbeitung der Auslaß-Magnete (Ton- und Registermagnete)		
VI. Spieltisch-Überarbeitung (ohne Setzer)		DM 77.540,00
Restaurierung des vorhandenen Spieltisches als technisches Denkmal; kein neuer Spieltisch !		
a) Hauptspieltisch:		
- Ab- und Anklemmen - Allgemeine Überarbeitung incl. Neuverkabelung - Überarbeitung der Manualklavaturen und der radialen Pedalklavatur		
Übertrag		DM 229.930,00

Übertrag	DM 229.930,00
(Fortsetzung Hauptspieltisch)	
- Überarbeitung der Registertasten- Bewegungsmagnete für die Setzer- schaltung	DM 97.424,00
- Überarbeitung der Gruppenschaltung einschließlich Pedalumschaltung	DM 14.613,00
- Erneuerung der reversiblen Koppel- schaltung	DM 112.037,00
- Überarbeitung der Walzenkonstruktion, eventuell zusätzlich neue frei ein- stellbare elektr. Walzenprogrammierung	
b) Überarbeitung des pneumatischen Notspieltisches	
VII. Neuer Setzer, elektr. System Heuss 256 Kombinationen (4 Setzer mit jeweils eigener Schlüsselsicherung a 8 Gruppen zu je 8 Kombinationen)	DM 60.000,00
VIII. Schwellerbewegung reparieren	DM 3.590,00
IX. Imprägnierung aller Holzteile	DM 3.210,00
X. Gehäuse	DM 27.980,00
- Neubau Untergehäuse	
- Neues Rückpositiv-Gehäuse	
- Neue Holzverkleidung vor dem Fenster hinter der Hochdrucklade, Schwellwerk	
XI. Transporte	DM 5.000,00
netto	DM 329.710,00
zuzüglich belgischer Mehrwert- steuer in Höhe von z. Zt 19 %	DM 62.644,90
gesamt	DM 392.354,90
	=====

ALTERNATIV ZU VI. UND VII.:

II. Windladen
Spieltisch-Neubau durch die Firma Laukhuff,
einschließlich Setzerkombination,
lt. aktuellem Angebot, netto

VI. Spieltisch (s. Setzer)
zuzüglich 15 % Aufschlag

VIII. Schwellenverstellung
netto gesamt

X. Gehäuse

XI. Transporte

netto

Falls die Alternative gewählt wird, verringert
sich der Netto-Gesamtpreis für die Überarbeitung
der Orgel um DM 25.503,00.

in Höhe von 19 %

Es ergäbe sich dann folgender Gesamtpreis:

Nettopreis lt. Kostenzusammenstellung

abzüglich

ALTERNATIV ZU VI. UND VII.:

zuzüglich belgischer Mehrwert-
steuer in Höhe von z. Zt. 19 %

zuzüglich 5 % Aufschlag

netto gesamt

Der Wechselkurs der Belgischen Franken beträgt unter heutigem

Datum die Alternative gewählt wird, ver-
ringert sich der Netto-Gesamtpreis um 100 bfr. = 4,781 DM

Orgelüberarbeitung um bfr. 533.267,73

Demnach ist der Außenwert der Deutschen Mark

Nettopreis lt. Kostenzusammenstellung

1 DM = 20,91 bfr.

abzüglich

Dieser Betrag liegt der folgenden Umrechnung in Belgische Franken
zugrunde.

zuzüglich belgischer Mehrwert-
steuer in Höhe von z. Zt. 19 %

gesamt

bfr. 1.091.383,90
bfr. 1.278.273,80
bfr. 235.237,00
bfr. 39.310,80
DM 97.424,00
bfr. 1.621.361,40
bfr. 14.613,00
bfr. 75.065,00
DM 112.037,00
bfr. 104.550,00
bfr. 5.894.236,10

bfr. 1.309.904,85
bfr. 8.204.140,95
DM 329.710,00
DM 25.503,00
DM 304.207,00

bfr. DM 57.799,33
bfr. DM 362.006,33
bfr. 2.342.893,67

bfr. 5.894.236,10
bfr. 533.267,73
bfr. 6.360.968,37

bfr. 1.208.683,99
bfr. 7.569.552,36

I. Pfeifenwerk	bfr. 1.093.383,90
II. Windladen	bfr. 1.279.273,80
III. Windanlage	bfr. 235.237,00
IV. Neuer Gleichrichter	bfr. 39.310,80
V. Traktur	bfr. 539.268,90
VI. Spieltisch (o. Setzer)	bfr. 1.621.361,40
VII. Neuer Setzer (256 Kb.)	bfr. 1.254.600,00
VIII. Schwellerbewegung	bfr. 75.066,90
IX. Imprägnierung	bfr. 67.121,10
X. Gehäuse	bfr. 585.061,80
XI. Transporte	bfr. 104.550,00

netto bfr. 6.894.236,10

Die übrigen Angaben und Leistungen unseres Kurzberichtes mit Kosten hinzu kommt die belgische Mehrwertsteuer in Höhe von 19 % bfr. 1.309.904,85

ANGEBOT ANTEILE gesamt bfr. 8.204.140,95
=====

Lieferfrist: nach heute möglicher Voraussicht ca. 15 bis 18 Monate nach geklärter Bestellung bzw. Anzahlung. Auf besonderen Wunsch werden wir auch versuchen, die Arbeiten in 12 bis 15 Monaten fertigzustellen.

Spieltisch-Neubau, Firma Laukhuff, netto bfr. 2.037.135,84

zuzüglich 15 % Aufschlag Rest bei Fertigstellung bfr. 305.557,83

netto gesamt bfr. 2.342.693,67
=====

Die aktuelle belgische Mehrwertsteuer ist demnach belgischen Gesetzen abzuführen.

Falls die Alternative gewählt wird, verringert sich der Netto-Gesamtpreis für die Orgelüberarbeitung um bfr. 533.267,73

Nettopreis lt. Kostenzusammenstellung bfr. 6.894.236,10

abzüglich Auf den Lohnanteil (restliche 80 %) werden etwaige Erhöhungen bfr. 533.267,73

netto bfr. 6.360.968,37

zuzüglich belgischer Mehrwertsteuer in Höhe von z. Zt. 19 % bfr. 1.208.583,99

gesamt bfr. 7.569.552,36
=====

Maßgebend sind die deutschen Preise. Die Angaben in bfr. dienen nur dem besseren Verständnis.

In allen Preisen sind anfallende Kosten der Auslösung (Kost und Logis) mit eingeschlossen.

Sollte ein Festpreis vereinbart werden, ist dem Nettopreis ein Zuschlag von 7 % hinzuzurechnen, vorausgesetzt, die Auftragserteilung erfolgt bis zum 31. Oktober 1988.

Entgegen den beigefügten Liefer- und Zahlungsbedingungen des Bundes Deutscher Orgelbaumeister (BDO) gilt belgisches Recht.

Die übrigen Angaben und Leistungen unseres Kurzberichtes mit Kostenübersicht vom 29. Juni 1988 bleiben bestehen.

ANGEBOTSBESTANDTEILE

Lieferfrist: nach heute möglicher Voraussicht ca. 15 bis 18 Monate nach geklärter Bestellung bzw. Anzahlung. Auf besonderen Wunsch würden wir auch versuchen, die Arbeiten in 12 bis 15 Monaten fertigzustellen.

Zahlungsbedingungen: 20 % vom Nettopreis bei Bestellung.

Rest bei Fertigstellung bzw. Schlußrechnung.

Bonn., den 26. August 1988 Be

Die aktuelle belgische Mehrwertsteuer ist gemäß belgischen Gesetzen abzuführen.

Mit der Anzahlung von 20 % bei Bestellung sind Materialanteil und fixe Kosten abgedeckt. Preisänderungen hierfür scheiden aus.

Auf den Lohnanteil (restliche 80 %) werden etwaige Erhöhungen des Tarifecklohnes bis zur schriftlichen Auftragserteilung voll und danach mit nur 9/10 des Erhöhungssatzes angerechnet soweit sie auf die Durchführung der Arbeiten entfallen. Vorbehalten bleibt ferner die Anrechnung von etwaigen zusätzlichen Auflagen bei den Lohnzusatzkosten durch Änderungen der Sozialgesetzgebung und der Tarifverträge.

Der Kostenberechnung liegen die heutigen Materialpreise und der tarifliche Ecklohn in Höhe von DM 17,16 zugrunde, gültig bis 31. Dezember 1988.

Abweichungen von den Zahlungsbedingungen müssen ab- bzw. aufgerechnet, gewünschte Sicherungen zusätzlich vergütet werden. Frühere Zahlungen berechtigen zu entsprechend späterer Zahlung der Restsumme.

Sonstiges:

Sollten sich anlässlich dieser Arbeiten Schäden an der Orgel zeigen, die vorher nicht feststellbar waren, so werden wir Ihnen hierüber Mitteilung machen und Ihre Entscheidung erbitten, ob auch diese Arbeiten ausgeführt werden sollen. In diesem Falle würden wir Ihnen einen Zusatzkostenanschlag vorlegen.

Im übrigen gelten die anliegenden Allgemeinen Geschäfts-, Liefer- und Zahlungsbedingungen des Bundes Deutscher Orgelbaumeister (BDO) vom 1. November 1983 soweit vor- und nachstehend nichts anderes verzeichnet ist.

Bonn, den 26. August 1988 Be

JOHANNES KLAIS ORGELBAU GMBH & CO KG

Hans Gerd Klais

Bonn, den 26. August 1988 Be.

JOHANNES KLAIS ORGELBAU

GMBH & CO. KG

☎ 0228/632484/636884

D 5300 BONN 1 KÖLNSTRASSE 148

Kerkfabriek
Kristus Koning
Louis Strausstraat 1
2020 Antwerpen

25. Juli 1988 Be.

Kopij aan de Heer Pastoor,
[Signature]
2.8.88.

Betr.: Antwerpen, Christ König, Überarbeitung der Orgel

Sehr geehrte Damen und Herren,

mit unserem Schreiben vom 29. Juni dieses Jahres legten wir Ihnen einen Kurzbericht vor, verbunden mit einer vorläufigen Kostenschätzung über die notwendigen Arbeiten an der Orgel in der Christ-König-Kirche zu Antwerpen.

Weil wir in dieser Angelegenheit inzwischen nichts mehr von Ihnen gehört haben, wollen wir Sie mit diesem Brief an den Vorgang zwar erinnern, aber keineswegs bedrängen, obwohl wir natürlich an dem Stand der Entwicklung bezüglich der Überarbeitung dieses Instrumentes interessiert sind.

Sollten Sie weitere Informationen oder Beratungen wünschen, so teilen Sie uns dies bitte mit. Wir würden uns um die Beantwortung Ihrer Fragen sehr bemühen.

Beachten Sie bitte auch, daß wir gewisse Fristen für die sachgerechte Vorbereitung und Ausführung der geplanten Maßnahmen nicht unterschreiten können.

Teveas Kopij aan
W. Schreiner
Koois v.d.L.

Mit freundlichen Grüßen

JOHANNES KLAIS ORGELBAU GMBH & CO KG

i. A.

Markus Bendel

(Markus Bendel)